

Sähköinen historia herättää tärkeitä kysymyksiä

Lauri Viinikkala:

Digitaalisia valheita vai historiallista tietoa?

Aineellisen todellisuuden, kerronnan ja historiallisen tiedon suhde yhdistetyn todellisuuden teknologiaa hyödyntävissä menneisyyden esityksissä.

Scripta Lingua Fennica Edita. Turun yliopisto 2018.

150 s. ISBN 978-951-29-7522-8.

Historiatiede ei kehity erillään muusta maailmasta vaan lähinnä päinvastoin: ympäröivä kulttuuri ja yhteiskunta vaikuttavat erittäin vahvasti historiankirjoituksen oleukseen ja funktioon. Siksi myös viime vuosikymmenen digitaalinen kehitys väistämättä vaikuttaa tieteenalaan interaktiivisen ja digitaalisen median murroksen kautta.

Menneisyyden esittäminen uusissa medioissa on asia, johon myös historian ammattilaisten on syytä paneutua. Tieteellisen tiedon läsnäolo sähköisessä maailmassa edellyttää sen tuottajilta ymmärrystä ja aloitteellisuutta. Kun haluamme hyödyntää digitaalisia keinoja ja välittää historiallista tietoa esimerkiksi visuaalisessa muodossa, joudumme lähes aina tekemään eriasteisia tulkintoja ja olettamuksia. Autenttisuuden ongelmaa on digitaalisen median ja kulttuuriperinnön yhteydessä käsitelty tutkimuksessa yllättävän vähän. Museologian alalla, kansatieteessä, arkeologisten rekonstruktioiden ja tietokonepelien kohdalla tästä on käyty tieteellistä keskustelua, kuten tietenkin totuuden ja tulkinnan olemuksesta historiatieteissä yleensä. Lauri Viinikkalan väitöskirja on relevantti analyysi ja kannanotto asiaan nimenomaan historian tutkijan ja tutkimuksen kannalta.

Viinikkalan artikkeliväitöskirjan kysymyksenasettelu on selkeä: millaiseksi aineellisen todellisuuden, kerronnan ja historiallisen tiedon välinen suhde muodostuu yhdistettyyn todellisuuteen perustuvissa menneisyyden esityksissä? Työ tukeutuu paitsi *Futuristic History*- ja *MIRACLE*-hankkeissa tehtyyn työhön myös vahvasti perinteiseen historiatieteen teoriaan. Projekteissa syntyneitä sovelluksia esitellään rasittamatta lukijaa turhalla teknisellä tai sisällöllisesti tarkalla dokumentaatiolla. Väitöskirjan osaksi otettu *Sanan seppä* -sovellus antaa kuitenkin käsityksen siitä, mitä konkreettisesti

on tehty, ja siihen on mahdollisuus tutustua Turun tuomiokirkossa. Työn pääosa on kuitenkin teoreettinen pohdinta, jossa kirjoittaja nojaa muiden muassa Frank Ankersmitin ja Jouni-Matti Kuukkasen historianfilosofiseen työhön, sekä Charles Lindholmin ja joidenkin muiden käsiteanalyysiin.

Samalla kun virtuaalitodellisuuden hyödyntäminen pakottaa visuaalisuuteen, se tarjoaa myös entistä selkeämpiä mahdollisuuksia viestiä lähteistä ja tiedon laadusta tuomalla esiin aukkoja tiedoissa tai vaihtoehtoisia tulkintoja. Tiedon visualisointi mahdollistaa hyvin monenlaisia tiedon esittämisen, erittelyn ja taustoittamisen tapoja. Koska sovellukset ovat yhä suosituimpia myös kulttuuriperintöpedagogiikan puolella, olisi tämä asia hyvin tärkeä tiedostaa. Problematisoimalla ja avaamalla autenttisuuden käsitteen Viinikkala pystyy argumentoimaan digitaalisen formaatin puolesta. Sen avulla voi viestiä elämyksiä ja tietoa historiasta, tekemättä väkivaltaa kulttuuriympäristölle. Tiedon monitasoisuuden esittämisen mahdollisuus on ehkä digitaalisuudessa tärkeämpi uutuus kuin elämyksellisyys tai kerronnan hyödyntäminen. Siksi autenttisuus on tämän tutkimuksen tärkein teema.

Narratiivisuuteen linkittyvä valta-aspekti sekä osallistamisen mahdollisuus on jäänyt työssä vähemmälle huomiolle. Narratiivisuus näyttäytyy edelleen hyvin vahvasti perinteisenä yksisuuntaisena, tutkija-asiantuntijan tiukassa otteessa pysyvänä viestintänä. Tavallaan tämä lähtökohta sementoituu jo tutkimuksen rajaamisessa vain tiedon esittämiseen ja kokemuksen tuottamiseen. Tämä on mielestäni myös osin seurausta siitä, ettei tutkimusta ole asetettu vahvemmin laajempaan digitaalisten ihmistieteiden kontekstiin. Kokemus on kuitenkin aina vastaanottajan päässä tapahtuva prosessi, joten kommunikation tutkimusta tämä ei ole, vaan tutkimus käsittelee nimenomaan vain historian rakentumisen ja esittämisen haasteita. Viinikkala on kuitenkin rajannut tutkimusaiheensa selvästi ja perustellusti käsittelemään juuri historiallisen tiedon esittämistä, eikä niinkään viestintää tai kommunikatiivisia aspekteja.

Väitöskirja on historia-alalla siten uuteen aikaan kurottava, että siihen on otettu ”osaksi” mobiilisovellus *Sanan seppä*. Tämä on sinällään erinomainen asia, joka kuitenkin käytännössä törmää tieteellisen infrastruktuurimme puutteellisuuteen. Meillä ei käytännössä ole yleisesti tutkijoiden käytössä täysin toimivia palveluita, joilla voitaisiin turvata tällaisen väitöskirjan osan pitempiaikainen saatavuus saatikka käytettävyyttä. Tällainen vaatii nimittäin suurta asiantuntemusta ja jatkuvaa ylläpitoa. Tähän liittyy myös muita haasteita. Kuten kirjoittaja sovelluksesta sanoo:

”Monet sen osat ovat riippuvaisia kaupallisten toimijoiden tuottamista palveluista, jotka tarvittaessa voidaan helposti korvata toisilla. Näin on varmistettu, ettei esimerkiksi tietyn palvelun toiminnan lopettami-

nen automaattisesti tee koko sovellusta käyttökelvottomaksi. Tästä on kuitenkin seurauksena, että sovelluksen koodin julkaiseminen ei sellaisenaan takaa sovelluksen säilymistä mielekkäässä muodossa. Muutokset sovelluksen kokonaisrakenteessa tekevät joka tapauksessa mahdottomaksi sen palauttamisen pelkän koodin avulla. Koodin julkaiseminen olisi tuottanut vain ikuisen säilymisen illusion, joka samalla omalta osaltaan olisi katkenyt näkyvistä monien digitaalisten muodostelmien sisäsyntyisen haurauden” (s. 23).

Tämä on erittäin tärkeä huomio, mikäli koskaan haluamme aidosti ottaa suurempia sovelluksia osaksi perinteistä tutkimusjulkaisua. Myös digitaalisten ihmistieteiden toisella, laskennallisella puolella, itse tutkimusaineiston ja menetelmien tallentaminen, jakaminen ja julkaiseminen ovat tulossa yhä tärkeämmiksi osana avoimen, digitaalisen, tieteen paradigmaa. Väittäisin kuitenkin itse, että haaste on vielä huomattavasti suurempi digitaalisten ihmistieteiden sellaisilla aloilla, joissa digitaalisia työkaluja käytetään nimenomaan tiedon esittämiseen. Juuri tämä rajapinta digitaalisen tiedon ja ihmisen välillä on hyvin kompleksinen ja se kriittinen kohta, jossa tiedon totuus tai autenttisuus voi murtua pahasti.

Viinikkala tuo tutkimuksessaan esiin tärkeitä huomioita fyysisen ja virtuaalisen, digitaalisen maailman eroista asettaen niitä rinnakkain ja keskinäiseen vuorovaikutukseen luomalla digitaalisia rekonstruktioita tai tuomalla yhteen niitä yhdistetyn todellisuuden muodossa. Tässä tilanteessa on kolme elementtiä: fyysinen tila, näytöllä oleva kollaasi tämän todellisuuden ja historiallisen tiedon tai tulkinnan representaatioista ja lisäksi näiden pohjalta luotuja yhdistetyn mielikuvituksen representaatioita. Näiden eri tasojen ja niiden välisten suhteiden analysoiminen tapahtuu hyödyntämällä esimerkiksi juuri autenttisuuden käsitettä.

Kuten usein käy, digitalisoituminen tuo esiin käsitteisiin sisältyviä ennako-oletuksia ja konnotaatioita tehden niistä akuutteja ja aiheuttaen niiden pirstoutumisen. Tämä on osoitus siitä voimakkaasta kulttuurin murroksesta, jossa myös historia ja sen tutkimus joutuvat asemoitumaan uudestaan. Kun vertaamme museon esineistöä ja fyysisen ympäristön rekonstruktioita digitaaliseen representaatioon, jossa esitetään menneisyyden fyysistä ympäristöä – tai siis vielä paremmin, eri tulkintoja siitä rinnakkain tai päällekkäin – autenttisuuden eri merkitykset tulevat näkyviksi, ne konkretisoituvat tavalla, joka vaatii sekä teoreettista analyysiä että selkeää ilmaisua itse viestinnässä. Viinikkala käyttää käsitettä historiallinen autenttisuus kuvaamaan perinteistä alkuperään perustuvaa aitoutta. Vastaavuudellisesti autenttisuudella kirjoittaja puolestaan tarkoittaa lähinnä historiallisen aikakontekstin kannalta ”oikeaa” (merkityksessä *korrektia*) suhteessa esitettyyn kuvaan historiasta, eräänlaista kerronnan sisäistä koherenssia.

Eli onko jokin "totta" vai ei, on kiinni siitä, mistä historiallisesta kontekstista ja kohteesta me puhumme.

Koska digitaalisessa maailmassa käyttöohjeita ei yleensä lueta, kuten ei myöskään käyttöehtoja, tiedon laadun tai tulkinnallisten vaihtoehtojen esittäminen onkin suuri haaste historiallisen tiedon siirtyessä digitaaliseen ympäristöön. Asioiden on oltava tekijöille itselleenkin käsitteellisesti hyvin selkeitä, jotta he pysyvät myös luomaan haluamansa selkeän, oikeanlaisen viestin. Tämä on haastavaa tilanteessa, jossa käytäntöjä ja yhteistä koodistoa ei vielä ole olemassa, vaan sitä on lähdettävä luomaan. Digitaalisen median haltuun ottaminen antaa kuitenkin suuria mahdollisuuksia historiallisen tiedon edistämiseksi monella tavalla.

Jessica Parland-von Essen, dosentti, FT
Helsingin yliopisto